

דְּרָשׁוֹת

פרשת ראה, תש"פ, מספר 1381

אלילות: הפיתוי

דב שוורץ

אולם, היעדר הפרופורציה העניינית אומר דרשני. על דרך הרמב"ם בפרקי המצוות שבחלק השלישי של מורה הנבוכים אני רוצה להציע הסבר. הרמב"ם התאמץ ביותר כדי לציין שעבודה זרה היא בגדר פיתוי. הוא טען שתי טענות:

(א) עובדי עבודה זרה לא סברו באמת שהפסילים הם מקור של כוח. הם סברו שהפסל או הצלם הם בגדר תיווך גשמי בין האדם לבין האל המופשט. הבאים אחריהם קלקלו וסברו שיש לייחס כוחות גם לצלמים.

(ב) עבודה זרה היא פילוסופיה. הרמב"ם כינה את מחשבת עבודת האלילים כמופנית ל"רוח הגלגל". כלומר, עובדי האלילים פיתחו מה שאנו מכנים בלשון מודרנית "פילוסופיה של אימננציה". הם התייחסו לאלוהות כנוכחת בגלגל כשם שהנפש נוכחת בגוף. האלוהות הפכה למניע הפנימי של גרמי השמיים. הטענה שהאלוהות נוכחת בהוויה מאפיינת גישות דתיות לא מעטות. בעיני הרמב"ם הטענה שא-לוהים נוכח בעצמים גשמיים כלשהם היא הגשמה, ועובדי האלילים היו מגשימים כאלה.

מכאן אנו מבינים, שעבודה זרה היא פיתוי, מאחר שהיא נשענת על טענות שנתפסות כאבני יסוד של התודעה הדתית. התיווך שבין האדם לבין הקב"ה הוא סוגיה שנידונה במשך מאות שנים. מהי המשמעות של קביעת מלאכים, אנשי מעלה וכדומה, כמתווכים בין האדם לבין הא-ל? ודאי שיהיו לא מעט אנשים שיצדדו בלהט בתיווך כזה, כשם שיהיו גם מתנגדים. לדידו של הרמב"ם עבודת האלילים מבוססת על תיווך כזה.

זאת ועוד: במשך השנים התפתחו גישות במחשבת ישראל שטענו, שהקב"ה נוכח באופן פעיל באדם, בטבע וכדומה. גישות אלה לא קיפחו את הממד הטרנסצנדנטי של האלוהות.

רְאֵה אֲנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וְקַלְלָהּ. אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' א-להיכם אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם. וְהַקַּלְלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' א-להיכם וְסָרְתֶם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְלַכֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם (דב' יא:כו-כח).

תחילת הפרשה נסבה על עקרון הבחירה. הפתיחה מציגה את שתי הברירות בשווה: ברכה או קללה. לעומת זאת, פסוקים כז-כח אינם פרופורציונליים; הסימטריה איננה שלמה. ראשית, במקום "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ" היה צריך להיות "אם תשמעו", כדי לשמור על ההקבלה לפסוק כח ("אם לא תשמעו"). שנית, הברכה מותנית בשמירת הציווי, אך ציווי זה הוא סתמי. החובה היא לשמור את מצוות ה'. לעומת זאת, בקללה הציווי איננו סתמי, אלא מתייחס לעבירה מוגדרת: עבודה זרה. עשיית החטא מתוארת בדרך הדרגתית: אי הציות למצוות ה' גורם לסטייה מן הדרך, וזו גורמת לאלילות.

את היעדר הפרופורציה בין שתי מילות התנאי ("אם/אשר" – "אם לא") אפשר לפרש בפשטות, שהברכה היא למעשה השמיעה למצוות ה'. כלומר, אין צורך לחפש שכר על קיום המצוות, שכן עצם קיומן הוא הברכה הגדולה ביותר. אמנם, גם אי ציות למצוות ה' הוא כשלעצמו העונש הגדול, אולם רק בסוף התהליך החוטא מבין שהעונש החמור ביותר אינו אלא החטא. לפיכך היה צורך לציין את התנאי המוליך להידרדרות. ככלל אפשר לטעון, שדרך המקרא היא שלא תמיד להקפיד על סימטריה לשונית.

* פרופ' דב שוורץ, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.

לא בטל מן העולם. הרמב"ם הרי הכריז מלחמה על המגשימים את האלוהות, והאריך לטעון שהם כופרים.

באותה מידה הציג הרמב"ם את ההסבר המפורסם של עבודת הקורבנות כמיוסד על ההתנתקות מדרכי עבודה זרה (מורה הנבוכים ג, לב). הרמב"ם טען, שהתורה מבקשת להעביר את האדם לעבודת א-לוהים מופשטת, אלא שהקב"ה מתחשב בטבע האדם, שאינו יכול לנטוש לחלוטין את עבודת הקורבנות שנעשית סביבו לעבודה זרה. על כן צמצם הקב"ה את מקום הקרבת הקורבנות (בית המקדש), את מין הקורבנות ואת זמני הקרבתם. כל זאת במגמה להכשיר את האדם לעבודה מופשטת. רבים הקשו על הרמב"ם, הכיצד בחר בדרך היסטוריוציסטית שכזו. כיצד הציג את מערכת הקורבנות בישראל כמערכת שייעודה הוא התרחקות מעבודה גשמית כזו. כמדומה שהרמב"ם היה מסביר, שעבודה זרה איננה רשת של פולחנים שעבר זמנם. עבודה זרה היא אקטואלית, מפני שהעקרונות שלה עדיין מנחים עובדי ה' רבים. נראה שפשט הכתוב היה תומך בגישתו זו של הרמב"ם. פשט הכתוב מתאר את ההיגררות אחרי עבודה זרה כדרך הדרגתית, הרצופה פיתויים.

כאשר עם ישראל נכנס לארץ, הציבה הסביבה האלילית פיתוי של ממש. אבל הגורם המפליא הוא, שהפיתוי ממשיך עד היום. אמנם לא בעבודת צלמים, אלא בעקרונות שהעבודה הזרה מסתמכת עליהם; התיווך והפילוסופיה של האימננציה. בשני הגורמים ראוי לנקוט משנה זהירות, ולהבדיל בין הטמא לבין הטהור. הפיתוי לא נעלם, והברירה בין הברכה ובין הקללה נראית רלבנטית לפחות כמו שהייתה בעבר הרחוק אם לא יותר.

האל הוא גם נסתר ונעלם, אך הוא גם נוכח. "הפילוסופיה של האימננציה" היא פיתוי בתפיסות דתיות לא מעטות, ובמיוחד בגישות הנוטות אל תורת הסוד.

מכאן אנו מבינים, שהכתוב התריע מפני תהליך הדרגתי, שהפוסע בו נגרר אחר הפיתוי ללא בחינה ביקורתית היכן ראוי לאמץ גישה דתית מסוימת והיכן ראוי להציב לה סייגים. הכתוב מתאר שניים או שלושה שלבים לפחות (דב' יא:כח):

- (א) "אם לא תשמעו אל מצות ה' א-להיכם"
- (ב) "וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם"
- (ג) "לְלַכֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם"

לכן היעדר הפרופורציה. ההיגררות אחרי האלילים היא הדרגתית; היא מלווה בתפיסות דתיות שכל אחת בפני עצמה תקפה, אך צירופן יחד או ההשלכות שלהן מוליכות את האדם לאבדון. הכתוב הזהיר את האדם מפני הדרך המוליכה לעבודה זרה. קיום המצוות הוא שאלה של ציות או מרי; או שאדם מקיים את המצוות (ומקבל את הברכה) או שהוא דוחה אותן. לעומת זאת, עבודה זרה היא תהליך. אם לא יזהר אדם בתחילת התהליך הוא ימצא את עצמו נגרר.

מעניין לציין שהרמב"ם עצמו הסתמך על קבוצה גדולה של עובדי אלילים, שהתרכזו במאה העשירית בחרן, והוא היה משוכנע שהם משמרים את האלילות העתיקה. קבוצה זו, הצאבאים, קיימה את פולחן הורדת רוחניות הכוכבים בצד פעילויות מגיות ענפות. עצם העובדה, שהאלילות לפי טעמו של הרמב"ם השתמרה כל כך הרבה שנים, מאז תקופת המקרא ועד למאה השתיים עשרה, היא עדות לכך שהאלילות אקטואלית; יצר העבודה זרה

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף